
Introduktion

Denne lærebog henvender sig først og fremmest til praktiserende læger, men også til læger i turnusstilling og til læger i blokstilling på vej mod almen praksis.

Bogen har været savnet af praktiserende læger gennem mange år, idet der ikke har været nogen bog for denne målgruppe. De har derfor enten måttet bruge bøger for medicinstuderende eller for speciallæger i gynækologi.

Bogen skal ses som et forsøg på at beskrive den almenmedicinske teori og praksis omkring gynækologiske emner, som den bør udøves af de praktiserende læger i deres kliniske hverdag.

Det er tanken, at bogen hører hjemme i enhver almen praksis. Den skal være et arbejdsredskab for såvel speciallæger i almen medicin som for læger under uddannelse til praktiserende læge.

Da bogen også henvender sig til læger i uddannelsesstilling, kan nogle afsnit af erfarne læger opfattes som rigeligt detaljerede.

De enkelte kapitler er afsluttede enheder, så man behøver ikke at læse bogen fra ende til anden. Man kan læse de kapitler, der har størst aktualitet, eller bruge bogen som opslagsbog.

Redaktionsgruppen har bestået af to speciallæger i gynækologi og tre speciallæger i almen medicin.

Kapitlerne er skrevet af enten en speciallæge i almen medicin eller en speciallæge i gynækologi som første forfatter og en fra det modsatte speciale som anden forfatter.

Endvidere har redaktionsgruppen gennemarbejdet indholdet og forsøgt at gøre sprogbrug og opbygning ensartet.

De to første kapitler er generelle og handler om kontaktårsager, symptomer og tegn samt undersøgelser, mens de efterfølgende 16 kapitler har relation til hver sin kliniske problemstilling. De er så vidt muligt bygget op på samme måde, idet kapitlerne 3 og 4 om henholdsvis kontraception og abort dog falder lidt uden for denne ramme.

Kapitel 19 om seksuelle problemer har også en lidt anderledes opbygning pga. den mere psykologiske indgangsvinkel.

Den generelle skabelon for kapitlerne er indledning/resumé, definitioner, kontaktårsager/anamnese, diagnostisk tankegang, risikofaktorer og diagnostiske faldgruber, kliniske undersøgelser, råd og behandling.

Vi har valgt at omtale den praktiserende læge i hankøn og bruge betegnelsen kvinder i stedet for piger, hvor det ikke er misvisende. Så langt det giver mening, har vi valgt at anvende diagnoser m.m. på dansk for at understrege betydningen af, at man som læge udtrykker sig forståeligt for patienten.

Vi har anvendt generiske navne for medicin m.m. og har ikke angivet dosering og behandlingslængde. Disse oplysninger kan slås op andre steder i det omfang, det er nødvendigt.

Endelig rummer bogen en oversigt over forkortelser og et stikordsregister.

Betegnelser som praktiserende læge, praksislæge, primærlæge og almen mediciner skal opfattes som synonyme for speciallægen i almen medicin, mens gynækolog er synonym for en speciallæge i gynækologi.

Efter de enkelte kapitler er der anført forslag til supplerende læsning eller links til nettet med supplerende læsning.

Redaktionen, december 2004

Indhold

1. Kontaktårsager, symptomer og tegn 15

- Forekomst 15
- Udflåd 15
- Blødningsforstyrrelser 16
- Kontraktion 16
- Abort 17
- Ufrivillig barnløshed 17
- Menstruationsgener, -smerter og humørsvingninger 18
- Underlivssmerter 18
- Gener i overgangsalderen 19
- Celleprøve (smear) 19
- Knopper, kløe eller svie i skridtet 19
- Knuder og udfyldninger i underlivet 20
- Ufrivillig vandladning, hyppig vandladning og svie 21
- Nedsykning og tyngdefornemmelse i skeden 21
- Seksuelle problemer 22
- Seksuelle overgreb 22

2. Undersøgelser 23

- Undersøgelser i praksis 23
- Gynækologisk undersøgelse 23
- Urinundersøgelser 25
- Wet smear 26
- Amintest og pH-måling 27
- Cervixcytologi 27
- Podninger 27
- Blodprøver 28
- Endometriebiopsi/vabrasio 28
- Ano/rektoskopi 29
- Undersøgelser hos speciallæge/på specialafdeling 29

- Ultralydsscanning 29
- Endometriediagnostik 30
- Cystouretroskopi 30
- Cystometri og flowmetri 31
- Hysterosalpingundersøgelser 31
- Kolposkopi 31
- Laparoskopi 31
- MR-scanning 32
- CT-scanning 32

3. Kontraktion 33

- Komplians 33
- Kontraktive principper 34
- Effektiviteten af kontraktion 34
- Hormonal kontraktion med østrogen og gestagen 35**
- P-piller 35
- Vaginalring 43
- Plaster 45
- Hormonal kontraktion med gestagen alene 47**
- Minipiller 47
- „Østrogenfri p-pille“ 48
- Gestagenimplantat 49
- Depotgestagen 50
- Hormonal (gestagen) nødprævention 51
- Intrauterin kontraktion 53**
- Kobberspiralen 54
- Gestagenspiral 59
- Barrieremetoder 61**
- Kondom 61
- Pessar 62
- Femidom 64
- Naturlig kontraktion 64**
- Afbrudt samleje 64
- Periodisk abstinens 64

Kontrception i forskellige livsperioder 66

De helt unge – fra puberteten til fast parforhold 66

I fast parforhold, men endnu uden børn 67

Efter fødsel eller abort 68

Mellem og efter fødslerne 68

De sidste år før menopausen 68

4. Provokeret abort 71

Lovgivningen 71

Kirurgisk abort 74

Medicinsk abort 78

Den praktiserende læges rolle 80

Kort om fosterreduktion 82

Kort om sene aborter 82

5. Blødning tidligt i graviditeten 85

Definition 85

Forekomst 85

Kontaktårsager/anamnese 86

Diagnostisk tankegang 87

Diagnostiske faldgrupper/ differentialdiagnoser 90

Kliniske undersøgelser og behandling 91

Psykologiske aspekter ved blødning i tidlig graviditet/abort/mola 98

6. Infertilitet 99

Indledning og resumé 99

Definitioner 99

Forekomst 99

Kontaktårsager 100

Diagnostisk tankegang 100

Årsager til infertilitet 100

Udredning af kvinden 100

Kvindelig infertilitet som følge af ovulationsfaktor 105

Uforklaret infertilitet 107

Mandlig infertilitet 108

Sædprøve 108

Udredning for mandlig infertilitet 110

Samlet udredningsprogram for manden i praksis 111

Behandling af mandlig infertilitet 111

Henvisning af infertile par 111

Fertilitetsbehandlinger 113

Hormonstimulerende behandling af kvinden 113

Intrauterin insemination (IUI) 113

IVF-behandling 114

ICSI = intracytoplasmatisk sædcelleinjektion 115

(mikroinsemination) 115

Fertilitetsfremmende operation 117

Adoption 117

7. Fluor vaginalis og genitale infektioner 119

Indledning og resumé 119

Udflåd – normalt og patologisk 119

Bakteriel vaginose (BV) 122

Vulvovaginal candidiasis 128

Trichomonas vaginalis 132

Toksisk shock syndrom 133

Syfilis 134

Infektioner i genitalia interna 135

Endometritis 136

Underlivsbetændelse – adnexinflammation 138

8. Menstruationsrelaterede gener 143

- Indledning og resumé 143
- Præmenstruelt syndrom (PMS) 143
- Dysmenoré 147
- Ovulationssmerter 149
- Ovulationsblødning 150
- Udsættelse af menstruation 150

9. Smerter i underlivet 153

- Indledning og resumé 153
- Forekomst 153
- Kontaktårsager 153
- Diagnostisk tankegang 154
- Den patientkontrollerede gynækologiske undersøgelse 157
- Diagnostisk faldgrube 159
- Diagnosemuligheder 159
- Psykoeksuelle samlivsproblemer 162
- Alternativ behandling 163
- Råd 163

10. Blødningsforstyrrelser 165

- Indledning og resumé 165
- Definitioner 166
- Kontaktårsager/anamnese 166
- Diagnostisk tankegang 167
- Risikofaktorer og diagnostiske faldgruber 167
- Østrogen og gestagen 168
- Undersøgelse og behandling af de forskellige typer blødningsforstyrrelser 169
- Primær amenoré 169
- Sekundær amenoré 170
- Oligomenoré 171
- Polymenoré 172
- Menoragi = hypermenoré 172
- Metroragi 174
- Juvenil metroragi 175

- Klimakteriel metroragi og metroragi hos yngre kvinder 175
- Standning af meget kraftig eller langvarig blødning – „hormonal abrasio“ 176
- Intermenstruel blødning/pletblødning/kontaktblødning 177
- Postmenopausal blødning 178
- Blødningsforstyrrelser i forbindelse med prævention og hormonterapi 178

11. Klimakteriet 181

- Indledning og resumé 181
- Definition 181
- Henvendelsesårsager 182
- Blødningsforstyrrelser 182
- Hedestigninger og svedeture 183
- Søvnforstyrrelser og psykiske svingninger 183
- Urogenital dysfunktion 184
- Bekymring for cancer i underliv og bryst 184
- Osteoporose 184
- Ledgener 185
- Diagnostisk tankegang og behov for information 185
- Diagnostiske faldgruber 187
- Kliniske undersøgelser 188
- Råd og behandling 188
- Råd og behandling ved urogenital dysfunktion 190
- Eventuel henvisning til yderligere udredning 190

12. Hormonelle dysfunktioner 195

Indledning og resumé 195

Endometriose 195

Definition og forekomst 195

Ætiologi 196

Kontaktårsager 197

Diagnostisk tankegang 198

Kliniske undersøgelser 198

Behandling 200

Endometriose og infertilitet 203

Konklusion 203

Polycystisk ovariesyndrom (PCOS) 204

Definition 204

Forekomst 204

Kontaktårsager 204

Ætiologi 204

Patogenese 204

Diagnostisk tankegang 205

Differentialdiagnoser 208

Udredning og henvisning

af kvinder med PCOS 208

Behandling 208

Andre, men sjældne tilstande med hormonel dysfunktion 209

Andre årsager til hirsutisme 209

Hyperprolaktinæmi 212

13. Vulva og vagina 215

Indledning og resumé 215

I Svie, kløe eller smerter 215

Diagnostisk tankegang 215

Infektioner 216

Hudlidelser i vulva (udvalgte) 221

Eksemer 221

Postmenopausal urogenital atrofi 223

Vulvodyni 223

Vestibulodyni (vestibulitis) 224

Essentiel vulvodyni 227

II Forandringer i hud og slimhinder 227

Klinisk tankegang 227

Kondylomer (condyloma acuminata) 227

Prækankroser og cancer i vulva 231

III Anatomiske variationer 232

Hypertrofi af labia minores 232

Hymen persistens 232

Kvindelig omskæring 233

14. Cervixsygdomme 235

Indledning og resumé 235

Anatomi og terminologi 235

Cervicit 236

Forekomst 236

Diagnostisk tankegang 236

Risikofaktorer 237

Kontaktårsager 238

Diagnostiske faldgruber 238

Differentialdiagnoser 238

Kliniske undersøgelser 238

Behandling og råd 239

Henvisning 240

Benigne forandringer på portio 240

Kondylomer 240

Ovula Nabothii 241

Cervikal polyp 241

Fibrom i fødsel 241

Stenose/striktur af cervikalkanalen 242

Uterus didelfus 242

Cervikal dysplasi 243

Humant papillomavirus (HPV) 243

Cervikal dysplasi 244

Cervixcancer 248

Forekomst 248

Diagnostisk tankegang 248

Kontaktårsager 249

Diagnostiske faldgruber 249

Differentialdiagnoser 249

Kliniske undersøgelser 251

Behandling og råd 251

15. Uterussygdomme: benigne og maligne 253

- Indledning og resumé** 253
- Blødningsforstyrrelser** 253
- Fibromer** 253
 - Definition 253
 - Forekomst 253
 - Kontaktårsager og diagnostisk tankegang 254
 - Risikofaktorer 254
 - Østrogenpåvirkelighed 254
 - Diagnostiske faldgrupper 254
 - Differentialdiagnoser 255
 - Malignitet 255
 - Kliniske undersøgelser 255
 - Tillægsundersøgelser 255
 - Opfølgning/behandling/råd 256
 - Henvisning 256
 - Udredning efter henvisning 256
 - Behandling 256
- Fibromer og graviditet 258
- Andre benigne eller premaligne tumorer i uterus 258
- Maligne tumorer i uterus** 259
 - Cervixcancer 259
 - Endometriecancer 259

16. Ovariesygdomme, benigne og maligne 265

- Indledning og resumé** 265
- Benigne ovariecyster** 265
 - Forekomst 266
 - Diagnostisk tankegang 266
 - Risikofaktorer 266
 - Kontaktårsager 266
 - Diagnostiske faldgruber 267
 - Differentialdiagnoser 267
 - Kliniske undersøgelser 267
 - Tillægsundersøgelser 267
 - Henvisning 268
 - Behandling og råd 268

Cancer ovarii (ovariecancer, æggestokkræft) 269

- Resumé 269
- Forekomst 269
- Kontaktårsager og diagnostisk tankegang 270
- Risikofaktorer 270
- Beskyttende faktorer 270
- Familiær bryst-ovariecancer 270
- Diagnostiske faldgruber 271
- Differentialdiagnoser 271
- Kliniske undersøgelser 271
- Tillægsundersøgelser 272
- Behandling og råd 272
- Spredning 273
- Prognose 274
- Henvisning 274

17. Urininkontinens 275

- Indledning og resumé** 275
- Definition og forekomst** 275
 - Kontaktårsager, kontaktform og anamnese 276
 - Diagnostisk tankegang 277
 - Risikofaktorer 277
 - Diagnostiske faldgruber 278
 - Differentialdiagnose og klinisk undersøgelse 278
 - Andre undersøgelser 279
 - Behandling og råd 279
 - Kirurgisk behandling 281
- Henvisning, hvem, hvornår og hvorhen** 281
- Tilstande, undersøgelses- og træningsmetoder** 282
 - Blevejningstest 282
 - Blæretræning 282
 - Bækkenbundsøvelser, „knibeøvelser“ 282
 - Double (triple) voiding 283
 - Residualurin, resturin 283

Ren intermitterende
(blære)kateterisation (RIK) 283
Væske/vandladningsskema
(v/v-skema) 284

18. Descensus genitalis (prolaps) 287

Indledning og resumé 287
Forekomst 287
Kontaktårsager/anamnese 287
Diagnostisk tankegang 289
Risikofaktorer 291
Diagnostiske faldgrupper 291
Differentialdiagnoser/klinisk
undersøgelse 292
Andre undersøgelser 292
Behandling af prolaps 293
Cystocele 294
Rektocele 295
Enterocele 295
Uterusprolaps 295
Vaginaltopsprolaps 296
Information af patienten 296
Hvem bør henvises? 297

19. Seksuelle problemer 299

Indledning og resumé 299
Forekomst 299
Kontaktårsager/anamnese 300
Den sexologiske anamnese 301
Diagnostiske faldgruber 302
Diagnoser og typiske træk 303
Kliniske undersøgelser 305
Kontrakt 306
Behandling 306
Indledende generelle behandlinger 308
Specifikke behandlinger 310
**Henvi sning: hvem, hvornår
og hvorhen? 310**

Anvendte forkortelser 313

Stikordsregister 315